

УДК 94(476.5)

**ШЛЯХЕЦКІЯ ТЭСТАМЕНТЫ Ў АКТАВАЙ КНІЗЕ ПОЛАЦКАГА МАГІСТРАТА
ЗА 1656 – 1657 ГАДЫ**

М.Ю. ГАРДЗЕЕЎ,
(Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Мінск);
канд. гіст. навук Н.У. СЛІЖ
(Беларускі інстытут правазнаўства, Гродзенскі філіял)

In memorium¹

Артыкул прысвечаны двум шляхецкім тэстаментам – Міхаіла Скірманта і Аляксандра Чаркаса, якія паходзяць з кнігі полацкага магістрата 1656 – 1657 гадоў. Прааналізаваны фармуляр дакументаў і іх змест. У адрозненні ад іншых падобных крыніц, адсутнічаюць разважанні аб смяротнасці цела, разгорнутае даручэнне душы Богу, пералік фундацыйных запісаў на храмы, падрабязнае апісанне пахавання, асноўная ўвага надаецца размеркаванню маёмасці. Прааналізаваныя тэстаменты з'яўляюцца цікавай крыніцай па генеалогіі шляхецкіх родаў Полаччыны, маёмасным дачыненням у шляхецкай сям'і, парадку спадкаемства, адносінам унутры сям'і.

Упершыню ў беларускай гістарыяграфіі актавыя кнігі полацкага магістрата за другую палову XVII стагоддзя былі даследаваны і прааналізаваны выбітным беларускім даследчыкам М.Ю. Гардзевым [1; 3; 4; 6; 10; 11]. Асноўнымі накірункамі яго даследавання былі магістрацкія кнігі як гістарычная крыніца, функцыянаванне ўстаноў гарадскога самакіравання, сваяцкія сувязі Сімяона Полацкага, уздзеянне вайны 1654 – 1667 гадоў на фармуляр і змест дакументаў полацкага магістрата [14], была зроблена спроба класіфікацыі дакументаў. Даследчыкам вывучаліся актавыя кнігі полацкага магістрата за 1650 і 1656 – 1656 гады. Пры даследаванні другой кнігі звярталася ўвага не толькі на змену фармуляра дакументаў, але і на жыццё горада падчас вайны 1654 – 1667 гадоў [5; 10] Прааналізаваныя дакументы полацкіх мяшчан прадстаўлялі жахлівую карціну з жыцця палачан, якія, як і іншыя жыхары Вялікага Княства Літоўскага, панеслі вялікія чалавечыя, матэрыяльныя і маральныя страты ад маскоўскіх войскаў.

Асобна тагачасную прыватную сферу прадстаўлялі мяшчанскія тэстаменты. З актавай кнігі 1655 – 1656 гадоў М.Ю. Гардзевым былі выяўлены 3 тэстаменты шляхцічаў Полацкага ваяводства і 8 запісаў тэстаментуў полацкіх мяшчан. З іх асаблівае значэння для беларускай навукі мела адкрыццё тэстаменту маці Сімяона Полацкага – Тацыяны Якаўлеўны Шарамет [2; 8; 9; 12]. Пры вывучэнні тэстаменту-запісу фармуляр гэтага тыпу дакумента быў параўнаны з класічным разгорнутым фармулярам і вылучан шэраг адрозненняў: адсутнасць інвакацыі, інтытуляцыя з'яўляецца ў большасці інтытуляцый магістрата і царскай, а не асобы, нарацыя ідзе не на першым плане, запіс аб месцы і часе ўзнікнення дакумента змяшчаецца ў самым пачатку, адсутнасць карабарацыі. Тэкст афіцыйна фіксаваўся і завяраўся на пасяджэнні магістрацкага суда са слоў спецыяльнай камісіі, упісваўся ў кнігі, а з іх выдаваўся выпіс сваякам памерлага. Слушна было адзначана, што мяшчанскі тэстамент з'яўляецца важнай крыніцай па матэрыяльнаму становішчу мяшчан, тапаграфіі Полацку, па гісторыі беларускага рамесніцтва, цэхаў, гандлёва-эканамічных стасункаў, веравызнанню мяшчан, гісторыі сямейных адносінаў, маральных нормаў, ментальнасці, духоўнай атмасферы жыцця ў мяшчанскім асяроддзі Полацка пад час вайны 1654 – 1667 гадоў [6; 13, с. 95].

У дадзеным артыкуле прадстаўлены два тэстаменты полацкіх шляхцічаў Міхаіла Фёдаравіча Скірманта і Аляксандра Геранімавіча Чаркаса. Часткова звесткі з гэтых дакументаў былі выкарыстаны намі пры напісанні сумеснага артыкула па шляхецкім тэстаментам XVI – XVII стагоддзяў [21] і ў артыкулах па вайне 1654 – 1667 гадоў [10; 22]. Ініцыятыва зрабіць даследаванне па тэстаментам зыходзіла ад М.Ю. Гардзева. Артыкул рыхтаваўся на працягу 1999 года. Файл з дакументамі быў мне перададзены 30 сакавіка 1999 года. На той час яны былі ўжо падрыхтаваны да друку, але ідэя надрукаваць іх як дадаткі да артыкула тады не ўзнікла. Права на іх публікацыю належала М.Ю. Гардзеву. Ён ужо рыхтаваў да выдання зборнік дакументаў з магістрацкіх кніг за 1650 і 1654 – 1655 гады. Аднак трагедыя не дазволіла рэалізаваць яго планы. Дзякуючы намаганням калег навуковая спадчына Максіма Гардзева не засталася ў шуфлядзе, а была выдана ў часопісе *Commentarii Polocenses Historici* і ў асобным зборніку дакументаў, які быў падрыхтаваны даследчыкам раней [1; 3; 4]. Зараз засталіся не надрукаванымі дысертацыя і большасць дакументаў з кнігі полацкага магістрата за 1656 – 1657 гады. Тэстаменты полацкіх шляхцічаў як раз з гэтай кнігі.

¹ Дадзены артыкул зроблены на падставе матэрыялаў Максіма Гардзева (1974 – 2004) і прысвячаецца яго памяці як падзяка за сумесную працу.

Шляхецкія дакументы рэдка траплялі ў актавыя кнігі магістрата², бо для шляхты існавалі свае ўстановы: гродскі, земскі, падкаморскі суды і Галоўны Трыбунал ВКЛ. Тэстаменты складалі ў прысутнасці земскага ці гродскага ўраду, ці аднаго з ураднікаў і двух шляхцічаў (Статут ВКЛ 1588 г. Р. 8. Арт. 2). Пасля смерці тэстатара дакументы актыкоўваліся ў гродскім ці земскім судах, часам пераактыкоўваліся ў кнігі Галоўнага Трыбунала ВКЛ. Падчас вайны 1654 – 1667 гадоў парадак справаводства парушыўся. Дакументы складалі ў маскоўскім палоне, а ў кнігі ўносілі значна пазней [22]. На акупаванай тэрыторыі сітуацыя не была прасцей. Гардзеў М.Ю. слухна меркаваў, што полацкі земскі і гродскі суды спынілі сваю дзейнасць. Толькі магістрат змог працаваць у новых умовах [21, с. 93]. У выніку розныя шляхецкія дакументы патрапілі ў магістрацкія кнігі³.

Выяўлення М.Ю. Гардзевым шляхецкія дакументы прадстаўляюць цікавасць як па зместу, так і па форме напісання. Абодва тэстаменты маюць інтытуляцыю цара Аляксея Міхайлавіча⁴ і магістрацкага суда. Імёны бурмістраў Філіпа Касабуцкага і Кузьмы Навумавіча адзначаны ў тэстаменце А. Чаркаса. Дакументы былі напісаны не ў прысутнасці магістрацкіх ураднікаў, а пры сведках, як таго патрабавала заканадаўства ВКЛ для шляхты. Для актыкацыі тэстаменты былі пададзены Геліяшам Козарыным і Янам Чаркасам адпаведна [20, арк. 176, 481].

Міхаіл Фёдаравіч Скірмант напісаў свой тэстамент 22 студзеня 1657 года, а ўпісаны ў кнігі ён быў 23 студзеня 1657 года (дадатак 1). Пачатковы пратакол змяшчае наступныя элементы. *Інвакацыя* (прысвячэнне Богу) даволі кароткая і абмяжоўваецца адной фразай. Шляхецкім тэстаментам уласціва разгорнутая інвакацыя, якая можа займаць старонку ці дзве дакумента. Адрозніваецца ад адрозненняў аб даручэнні душы Богу і святым, што тут адсутнічае. Таксама няма запісаў на храмы і на ўспамін душы [21, с. 97 – 98]. Хоць шляхцічы, нават калі ў палоне пісалі тэстамент, не забываліся аб гэтым⁵. У канцы дакумента змешчана просьба пахаваць цела ва ўласным маёнтку Галоўчычы (Полацкае ваяводства) па хрысціянскаму абраду, не зацягваючы пахавання [20, арк. 177]. Апісанне пахавання звычайна ішло адрозніваецца ад даручэння душы Богу [21, с. 99 – 100]. *Інтытуляцыя* змяшчае цалкам імя, імя па бацьку і прозвішча, геаграфічнае паходжанне: Міхаіл Фёдаравіч Скірмант, зямлянін Полацкага ваяводства. У *нарацыі* адзначана, што прычынай для напісання тэстаменста стала хвароба.

Асноўная частка, *дыспазіцыя*, утрымлівае распараджэнне мацярыстай і айчыстай маёмасцю, якую аўтар тэстаменста характарызуе як убогая “маестность”. Ён атрымаў Галоўчычы і Андрэўшчыну як спадчыну па маці Марыне Андрэўне Пораднінке⁶ (? – кл. 1656) і сумесна валодаў са стрыймі Андрэям Астапавічам⁷ і Янам і Грыгорыям Янавічамі Пораднімі. На яго частку прыходзілася 1/3, а на іх – 2/3. Маёмасць на той час не была падзелена. Яна ім перайшла ад дзеда Андрэя Порадні. На момант напісання тэстаменту Міхаіл быў у юнацкім узросце і ажаніцца не паспеў. Усю сваю маёмасць ён падараваў родным сёстрам Куліне і Марыне, кожнай – палову. Грошай і хатніх рэчаў у яго не было, а малыя рэчы былі спісаны ў асобны рэстр, які не быў актыкаваны. Старэйшая сястра была на той час замужам за Казімерам Рэмідоўскім⁸, які быў апекуном непаўналетняй сястры Марыны. Скірмант прасіў яго і надалей апекавацца сястрой і выдаць замуж. Усе сваякі па бацькоўскай і мацярынскай лініях былі выдалены ад спадчыны, акрамя сясцёр⁹. Швагер павінен быў выплаціць пазыкі: 40 коп літоўскіх грошаў – роднаму дзядзьку Есіфу Іванавічу Скірманту, 24 капы – полацкаму мешчаніну Гаўрыле Шыкуцкаму [20, арк. 176адв. – 177].

Паводле апошняй волі М. Скірманта Казімір Рэмідоўскі быў прызначаны распараджацца маёмасцю, апекаваць малодшую сястру і пахаваць цела нябожчыка ў Галоўчычах. Да іншых сваякоў ён не звяр-

² Напрыклад, у кнізе за 1650 г. дакументы прадстаўляюць маёмасны характар адносінаў паміж шляхтай і мяшчанамі: пазыкі, купля-продаж, нанясенне шкодаў і інш. [1, с. 67, 130, 132, 138 – 139, 142 і інш.].

³ У актавую кнігу за 1656 – 1657 гг. шляхта актыкоўвала не толькі тэстаменты, але і іншыя дакументы, гл. дадаткі [10].

⁴ Гэта прысутнічае і ў іншых дакументах, гл. дадаткі да артыкула [10].

⁵ Напрыклад, Феліцыяна Горская склала свой тэстамент, калі знаходзілася ў палоне ў Свяйску (1656). Частку сваёй маёмасці яна падаравала віцебскім езуітам, каб яны купілі пляц і пабудавалі на ім дом для ўдоў і сірот. Яны павінны былі атрымаць усё неабходнае для жыцця і маліцца за яе душу і душы сужэнцаў [15, с. 330 – 339].

⁶ У сям’і Рэмідоўскіх нарадзіліся сыны Іван, Марцін і Мацвей [16, с. 467 – 468].

⁷ Андрэй Порадні меў дзяцей Стэфана, Івана і Галену. Іван ажаніўся без волі бацькі з Крысцінай Хелхаўшчанкай і запісаў ёй вена на маёнтках бацькі, хоць не быў вылучаны на момант шлюбу. Ён памёр яшчэ пры жыцці бацькі, у яго сям’і не было дзяцей. З тэстаменстаў Андрэя і яго сына Стэфана вынікае, што сям’я была праваслаўнага веравызнання. Стэфан з-за шляхціца Полацкага ваяводства Станіслава Падбоскага патрапіў у маскоўскі палон. Памёр у турме ў Казані (1664). Усю сваю маёмасць запісаў сястры Галене. Андрэй патрапіў у палон з-за той жа асобы, што і сын. Яго выкупіла дачка, але з-за хваробы ён пражыў нядоўга (1661). Галена разам з мужам Янам Туковічам судзілася з С. Падбоскім. За нанесення шкоды апошняму прысудзілі спгананне 250 коп літоўскіх грошаў (1668) [17, с. 265 – 272; 18, с. 244 – 250].

⁸ Галоўчычы Марына Параднінка падаравала мужу Ф. Скірманту ў 1637 г. Яе дачка Куліна падаравала сваю частку маёнтка мужу Казіміру Рэмідоўскаму ў 1681 г. [16, с. 467].

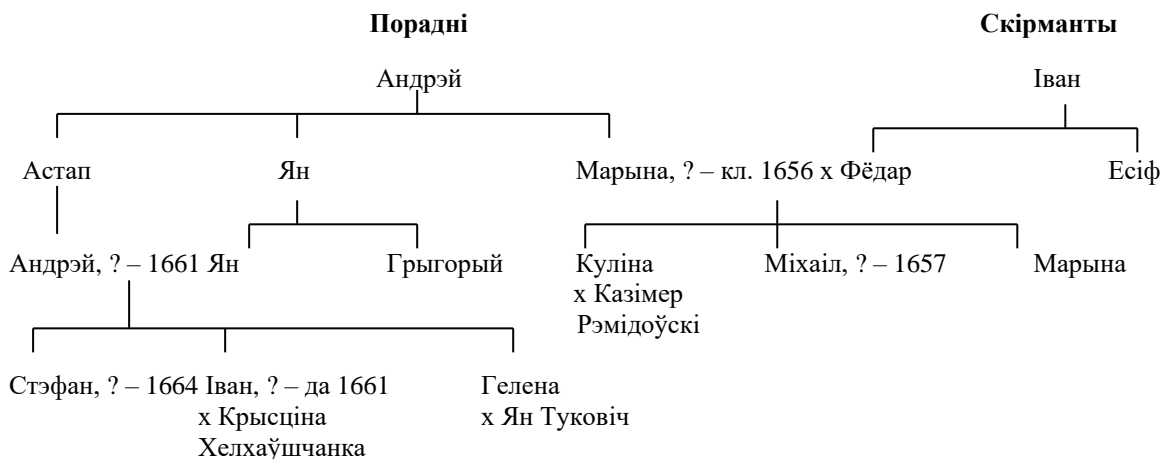
⁹ Нерухомую маёмасць імкнуліся перадаваць па мужчынскай лініі, каб яна засталася ў сям’і. Маёнткі часцей пакідалі стрыечным братам, а не родным сёстрам.

таўся. Яны ўзгадваліся ў сувязі з падзелам маёмасці і пазыкамі. Ні канфліктныя сітуацыі, ні эмацыйнае стаўленне да стрыяў не фігуруюць. Магчыма апека швагра паўплывала на такія распараджэнні.

Санкцыя пацвярджае, што ніхто, акрамя швагра, не меў права на маёмасць. У *карабарацыі* адзначана, што падпісалі дакумент шляхта Полацкага ваяводства: Геліяш Козарын, Стэфан Порадня, Сяргей Фёдаравіч Каменка і полацкі возны (енерал) Грыгорый Гаўрылкоўч [20, арк. 177адв.].

Канчатковы пратакол утрымлівае *datum*: месца напісання тэстамента – Галоўчычы; дату – 20 студзеня 1657 года, а таксама *субскрытыю*. Усе подпісы, у тым ліку і М. Скірманта, на сярэдняпольскай мове, акрамя С. Каменкі. Адзначана, што шэсць пячатак, хоць подпісаў – пяць. Геліяш Козарын падаў тэстамент для актыкацыі. Верагодна, М. Скірмант хутка памёр пасля складання дакумента, які на наступны дзень адвезлі ў Полацк. Выпіс з магістрацкіх кніг быў выдадзены двойчы, што адзначана ў кнізе [20, 177 адв.].

Тэстамент М. Скірманта, акрамя даты, не мае адбітак вайны. Будучы юнаком ён не паспеў стварыць уласную сям’ю. Родныя сёстры былі жывы на той час. Пра маці ўзгадваецца, што яна нядаўна памерла, а пра бацьку – нічога. Рэлігійнай частцы надаецца мала ўвагі, таксама як і абраду пахавання. Прыведзеныя ў крыніцы звесткі не дазваляюць дакладна вызначыць веравызнанне шляхціча. Дакумент паказвае маёмасны стан аўтара і прадстаўляе парадак перадачы і спадкаемства маёмасці. Дзякуючы гэтаму занатавана інфармацыя пра сваякоў па мацярынскай лініі. Гэтая крыніца ўтрымлівае прыватную інфармацыю маёмаснага і сямейнага характару.

Аляксандр Геранімавіч Чаркас склаў свой тэстамент 23 чэрвеня 1656 года, а актыкаваны ў кнізе ён быў 10 ліпеня 1657 года (дадатак 2). Дакумент пачынаецца з *інвакацыі*. Пасля яе прыведзена *інтытуляцыя*, дзе цалкам напісана імя, імя па бацьку, прозвішча, геаграфічнае паходжанне: Аляксандр Геранімавіч Чаркас, зямлянін Полацкага ваяводства. У *нарацыі* адзначана, што прычынай напісання тэстаменту стала хвароба і жаданне пазбегнуць канфлікту з-за падзелу маёмасці. Душа даручалася Богу, Тройцы і Маці Божай. Цела павінны былі пахаваць па шляхецкаму звычайу родныя браты Ян і Юрый [20, арк. 481]. Месца пахавання не пазначана. А шляхецкі абрад пахавання азначаў урачыстую цырымонію з казаннем на смерць, катафалкам, багата ўпрыгожанай труной і інш.¹⁰, але ў ваенны час гэта наўрад ці можна было зрабіць.

У *дыспазіцыі* асноўная ўвага была нададзена распараджэнням адносна сям’і і маёмасці; ¼ маёнтка Прыпеша (Полацкае ваяводства) прызначалася братам Яну і Юрыю. Яны былі абраны апекунамі для непаўналетняй дачкі Цэцыліі. Яны павінны былі яе выдаць замуж і выплаціць з маёнтка пасаж у памеры 600 злотых. А нерухомая маёмасць павінна заставацца ў доме Чаркасаў. У выпадку смерці дачкі грошы браты нікому не былі абавязаны выплачваць. Жонка Гелена Пчыцкая атрымлівала рухомыя рэчы, якія А. Чаркас адправіў цесцю Крыштафу Пчыцкаму ў маёнтак Саколшча (Полацкае ваяводства) у 1654 годзе. Іх пасля цесць вывез. Рэчы згадваліся наступныя: тры скрыні з 300 злотымі, серабра, золата, медзь, дакументы і іншае на суму 700 злотых, а таксама хатняя жывёла: 2 кані, 4 каровы, 7 авечак, 10 свіней – усё на 100 злотых [20, арк. 481адв. – 482].

Паводле дакумента браты былі асноўнымі спадкаемцамі і апекунамі. Яны павінны былі аддаць прызначаную для жонкі маёмасць і грошы для дачкі. Гэта паказвае добрыя адносіны паміж братамі і давер, што вельмі важна для сваяцкіх адносін. Ян і Юрый пацвердзілі сваё добрае стаўленне да Аляксандра праз клопат аб ім падчас цяжкай хваробы [20, арк. 482].

¹⁰ Падрабязней пра абрад пахавання гл. [23].

Лёс жонкі Гелены і дачкі Цэцыліі быў невядомы для А. Чаркаса. Іх выкупіў з палону цесць Крыштаф Пчыцкі пры садзейнічанні полацкага райцы Емельяна Шарамета, другога мужа маці Сімяона Полацкага Тацяны Якаўлеўны, і царскага ваяводы Сямёна Лук'янавіча Стрэшнева. Пасля сям'я была вывезена ад шляхціча Варпахоўскага з Інфлянтаў у Вільню [20, арк. 471адв., 481адв.; 10; 13, с. 93].

Братам забаранялася парушаць палажэнні дакумента (*санкцыя*). У *карабарацыі* прыведзены звесткі аб пацвярдзальных знаках аб подпісах, але імёны і прозвішчы сведкаў не зафіксаваны ў дакуменце.

Канчатковы пратакол складаўся з месца напісання дакумента – Прыпеша, даты – 23 чэрвеня 1656 года (*datum*). У *субскрыпцыі* адзначана, што ёсць пяць пячатак і подпісы Аляксандра Чаркаса, Крыштафа Станкевіча, Матэуша Люкшты на сярэдняпольскай мове, лістэнскага свяшчэнніка Афанасія Івановіча і лістэнскага дзяка Данілы Амелянавіча Асокі на старабеларускай мове. З актавых кніг быў выдадзены выпіс [20, арк. 482].

Дадзены дакумент утрымлівае звесткі аб вайне 1654 – 1667 гадоў. Аляксандр Чаркас выехаў на ваенную службу ў 1654 годзе, у самым пачатку вайны. Для бяспекі ён адправіў жонку з дачкой з Полаччыны, нават рухомыя рэчы перавёз да цесця. Аднак на момант напісання тэстаменту А. Чаркас не ведаў месца знаходжання сваёй сям'і. Тым не менш жонцы былі запісаны рухомыя рэчы, а дачцэ – пасаг. Нерухомая маёмасць заставалася ў братоў. У адрозненне ад папярэдняга тэстаменту М. Скірманта, тут ёсць даручэнне душы Богу, але рэлігійная частка не дае магчымасці дакладна вызначыць веравызнання. Можна меркаваць па подпісам лістэнскага свяшчэнніка Афанасія Івановіча і лістэнскага дзяка Данілы Амелянавіча Асокі, што А. Чаркас быў праваслаўным. Для засведчання дакумента было абрана пяць чалавек, хоць дастаткова было тры.

Тэстаменты М. Скірманта і А. Чаркаса маюць класічны фармуляр, які складаецца з уласцівых для яго элементаў. Аднак у адрозненне ад іншых шляхецкіх тэстаментаў, якія напісаныя ў звычайных умовах, гэтыя дакументы вельмі лаканічныя і ўтрымліваюць інфармацыю па сутнасці справы. Адсутнічаюць разважання аб смяротнасці цела, разгорнутае даручэнне душы Богу з ухваленнем сваёй веры, пералік фундацыйных запісаў на храмы, падрабязнае апісанне пахавання¹¹. У тэстаментах М. Скірманта і А. Чаркаса асноўная ўвага надаецца размеркаванню маёмасці. На такі характар дакумента маглі паўплываць вайсковыя падзеі.

Скірмант М.Ф. і Чаркас А.Г. не адносіліся да знакамітых асобаў Полацкага ваяводства. Яны былі прадстаўнікамі шараговай шляхты. Аб іх няма звестак і ў гербоўніках. Іх тэстаменты прадстаўляюць некаторыя аспекты з жыцця павятовай шляхты ў перыяд вайны. Пры адсутнасці гродскіх і земскіх кніг за той час і знішчэнні многіх прыватных архіваў мы маем рэдкія дакументы па гісторыі полацкай шляхты ў перыяд 1654 – 1667 гадоў. Яны з'яўляюцца цікавай крыніцай па генеалогіі асобных шляхецкіх родаў Полаччыны, маёмасным дачыненням у шляхецкай сям'і, парадку спадкаемства, адносінам унутры сям'і.

ДАДАТКІ

Пры падрыхтоўцы тэстаментаў да друку М.Ю. Гардзееў кіраваўся наступным падыходам. Пры транслітарацыі тэкстаў у аснову пакладзены прынцып палітарнай іх перадачы. Разам з тым тэксты адаптаваны сучасным алфавітам. Графічнае абазначэнне літар, што выйшлі з ужытку, замененае сучасным. Тэксты падзелены на словы і сказы, цітлы раскрытыя, вынасныя літары і склады ўстаўлены ў радок і паддзены курсівам. Прапушчаныя літары ў словах пад цітламі адноўлены з улікам асаблівасцяў правапісу старабеларускай мовы і заключаныя ў круглыя дужкі. Устаўкі ад аўтара ўзятыя ў квадратныя дужкі і агаворваюцца ў палеаграфічных падрадкавых заўвагах. Цвёрды знак захаваны ўсюды. Вынасная літара (паерык) у выглядзе “с” перададзена курсіўным “й”, акрамя выпадкаў яе ўжывання напрыканцы слоў

¹¹ Нават цяжка паранены пры Мсціслаўскай абароне 1659 г. у замку Аляксандр Варанец прасіў сваіх стрыечных братоў Марціна і Паўла Варанцоў пахаваць яго ў Тупічаўскім манастыры ў Мсціслаўле, якому запісаў 40 коп літоўскіх грошаў [19, с. 126 – 129].

адзіночнага ліку і ў слове “маистрат”. Дыграф “кг” захаваны. Загалоўныя ініцыяльныя літары не адзначаюцца. Пасля знака заканчэння аркуша „//“ у квадратных дужках курсівам набіраецца нумар наступнага аркуша. Знакі прыпынку расставлены ў адпаведнасці з сучаснымі правіламі пунктуацыі. Тэксты дакументаў падзеленыя на абзацы паводле прынцыпу тэматычна і граматычна закончанага раздзела і ў адпаведнасці з фармулярам.

Канчатковая зверка дакументаў была зроблена Н.У. Сліж.

Дадатак 1. Тэстамент Міхаіла Скірманта, 1657

284. Тэстаментъ зошлого с того света небощыка пана Михала Федоровича Скирмонта, актыкованы презь п(а)на Гелияша Козарына¹².

7165. М(еся)ца генвара двадцат третего дня.

Божю м(ило)стю г(осу)д(а)ря, ц(а)ря и великого князя Алексѣя Михайловича, Вѣся Великие, Малые и Белые Роси(и) самодержьца и обладателя.

Перед нами, бурмистрами, раицами и лавьниками места царского величества Полоцкого, того року на справахъ судовыхъ въ ратушу Полоцкомъ заседающыми.

Постановившысе очевисто, земенинь воеводства Полоцкого панъ Гелияшь Козарынь оповедаль и ку акътыкованю покъладал тэстаментъ зошлого зъ сего света небощыка пана Михала Федоровича Скирмонта под печатю и с подписомъ руки его, такъ же под печатми и с подписами рукъ людеи зацныхъ печаторовъ, до того тэстаменту от него устьне и очевисто упрошоныхъ. И покъладаючы тот тэстамент, просиль, абы до кнѣи мескихъ ратушныхъ полоцкихъ акътыковань, ижъ писань, былъ. Которыи въписуючы въ книги слово до слова такъ се в собе мает:

“Во *Имя* Отца и Сына, и Светого Духа, стансе воля Божя.

Я, Михал Федорович Скирмонт, земенин воеводства Полоцког(о), будучы я отъ Пана Бога хоробую навежонныи, подобенствомъ самымъ и письмомъ Божиимъ доходечы, ижъ зъдоровыи чоловекъ бльизышыи хоробы, а хорыи съмерти, тогды я, Михаль Федровичъ Скирмонть, еще пры доброй памети своеи и розуме будучы, хочю мет и росьпоражаю убогую маетностьку свою матерызную и отъчызную, назъваную Головьчычы, Анъдревъшызну, у воеводстве Полоцкомъ лежачомъ, на часть [не]бощыка¹³ деда моего пана Анъдрея Порадни досъталую и сталую первеи сего небощыцы родительце // [а. 176 адв.] моеи, недавно зошлыи зъ сего света годъное памети пани Марыны Анъдреевны Пораднянъки Федоровои Скирмонтьовое; мъне, яко дедичу прырожоному спала межы паномъ Анъдреемъ Осътаповичомъ и паномъ Яномъ и Грыгоремъ Яновичами Пораднями, струями своими: имъ дъве части, а на мене, Михала Скирмонта – третяя частъ въ тои маетности Головьчычахъ – еще неделные – спала с поддаными оселыми, с пушою, зъ деревомъ бортьнымъ – зъ пьцолами и безъ пьцоль на моеи части, – и зъ дворною пашънею.

Окромя зареча а маючы я, Михаль Федоровичъ Скирмонть, въ волномъ шафуньку и дысьпозышыи своеи, будучы я еще мълодзенцомъ и нежонатымъ зъ доброе воли моее скоро мене Панъ Богъ Вѣсеомогушыи до хъвалы своее Светое възятъ рачыт, никому инъшому по съмерти моеи тую частку мою вольную, свободную, никому ни в чомъ не пенъную, а ни заведзеную, вышъпомененую у Головьчычахъ, с поддаными оселыми и зъ дворною пашънею даю, дарую и вечными, николи неотзовными часы записую милымъ сестрамъ моимъ рожонныи: старшои пани Кулине Федоровне Скирмонтьовне Казимеровои Ремидовскои половицу такъ у дворной пашъни, яко въ подданныхъ оселыхъ на вечные и николи неотъзовные часы записую и лектую, а другои сестре моеи рожонои, въ паненскомъ стане будучои панъне Марыне Федоровне Скирмонтьовне, которая-то панна тепер такъ у в опеце, яко и на всемъ у милого шъвакгра моего пана Казимера Ремидовского зостае, – другую половицу тое ж маетности моеи.

Которого пана Ремидовского, яко шъвакгра моего, прошу, абы над нею, сиротою, старане мель, аже охенъдозства на тую панну Марыну Скирмонтьовну ничего не справовал и не накладал есми. Тогды по съмерти моеи с тое ж маетности, або шъто сам прыложыт, пры выделку вытронтит мает. А тую маетность мою // [а. 177] Головьчычы отдаляю отъ бльизыкихъ кровныхъ моихъ такъ по мечу, яко и по кудели, одно ему, пану Казимеру Ремидовскому, шъвакгру моему, и жоне его, а сестре моеи милои, половицу, а дъругои сестре – другую половицу, мають тую маетностьку мою по смерти моеи за симъ тэстаментомъ заехат и въ посесью свою вечыстую обнят, и тую сироту, сестру мою панну Марыну Скирмонтьовну, въ станъ светыи мальженскии выдат и част еи в тои же маетности подат.

Шъто се тькнеть долговъ, шъто я зосъталъ виненъ дядьку моему родному пану Есифу Ивановичу Скирмонтьу копь сорокъ грошеи литовскихъ; пану Гавърыле Шыкуцькому, мещанину полоцкому, –

¹² Написана почыркам І. Далей – почыркам ІІ.

¹³ У лісце прабіта дзірка, страчаныя літары даюцца па сэнсу.

копъ двадцат чотыры – тогды мает панъ Казимер Ремидовъский онымъ с тое жъ маетности моее *отдат*. А болеи никому я не зосътал винен, такъ и мне нихто виннымъ не зосътал.

Ижъ поминатисе болеи панъ стрый мои, панъ Есифъ Скирмонтъ, и нихто у него, шъвакгра моего не *будет* и мочы не *мает*, яко ижъ тую *частку*, *ижъ* зарече Ожарковъщызну и ни в которую по мне вступоватисе не *мает* и вечъне не *будет* а ни *будут*. Охендозства жадного, яко и спрату домового и грошеи готовыхъ не зостало по мне, и не маю, окромя малыхъ речеи, которые на особливомъ реестре списаль есми.

А тело мое грешное маеть панъ Казимер Ремидовский своимъ кошътомъ поховат въ маетности Головъчычах водлугъ преможения и обьренъду хъ[ры]стиянского¹⁴, не проволокаючы долго, а себе за то вытронтит и *выбрат*. Опекуномъ чыню и назъначаю помененого пана Казимера Ремидовского, шъвакгра моего милого, которого прошу и наупоминаю, абы сестры моее, панъны Марыны Скирмонтъовны не кривъдилъ.

Кончечы *остатнее* воли моее *тестамент*, // [а. 177 *адв.*] до которого подьписаль есьми руку свою вьласную, прытомъ уприсиломъ о подьписъ рукъ пановъ прыятель моихъ, на тотъ часъ пры семъ писаномъ тесьтаменте будучыхъ, меновите пана Гелияша Козарына, пана Стефана Порадню и пана Сергея Каменьку, землянь воеводства Полоцкогго, которые ихъ м(ило)сть на прозьбу мою учынить рачыли, пры подьписе руки моее печати свое приложыли и руки свое подьписали.

Писанъ у Головъчычахъ, року тисеча *шестсотъ петдесятъ* сегого, м(еся)ца генъвара дьвадцатого дня”.

У того тесьтаменту печатеи прытисъненихъ шесть, а подьписъ рукъ подьписано тыми словы: “Michał Skirmont ręką swą. Ustnie u oczewisto proszony do tego ostatniey woli testamentu od pana Michała Skirmonta przy dobrej pamięci u rozumie będącego Heliasz Fiedorowicz Kozaryn mnpp. Ustnie proszony pieczętarz do tego testamentu przy ustney prozbie od pana Michała Skirmonta Stephan Poradnia ręką swą. Устьне прошоный печатур до того *остатнее* воли *тестаменту* от пана Михала Федоровича Скирмонта пры печати руку подьписаль Сергеи Федоровичъ Каменька рукою вьласною. Proszony pieczętarz do tego testamentu od pana Michaia Skirmonta Hrehorey Nawryłkowicz, Jenerał woiewodstwa Połockiego, ręką swą”.

Который тотъ тесьтаментъ за покладанемъ и акътыкованемъ черезъ помененого п(а)на Гелияша Козарына ест до кънигъ мескихъ ратушьныхъ полоцкихъ вьписанъ. Выписъ выдано¹⁵. Выданъ и видымус¹⁶.

Крыница: НГАБ. – Фонд 1823. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 176 – 177адв.

Дадатак 2. Тэстамент Аляксандра Чаркаса, 1656

714. Лета семъ тысячеи сто *шестдесят* пятого, м(еся)ца июля десятого дня по старому рускому чыслу.

Тестамент небощыка пана Аляксандра Чаркаса, презъ брата его пана Яна Чаркаса актыкованыи.

Б(о)жю м(и)л(о)стю г(осу)д(а)ря, ц(а)ря и великого кн(я)зя Алексея Михаиловича, Всея Великое, Малое и Белое Россыйи самодержца и обладателя.

Передъ нами, Филипомъ Кособуцкимъ а Кузмою Наумовичомъ, бурмистрами, и передъ нами, раицами и лавниками места царског(о) величества Полоцкогго, того року на справахъ судовыхъ в ратушу Полоцкомъ заседаючыми.

Постановившысе очевисто, земенинъ воеводства Полоцкогго панъ Янь Геронимовичъ Чаркас *тестамент* зошлого с того света небощыка пана Аляксандра Геронимовича Чаркаса¹⁷, брата своего, ку актыкованю и вписаню до книгъ мескихъ полоцкихъ покладал, писаныи в тые слова:

“Во *Имя* Жывоначалное и Неразделимое Троицы, Отца и Сына и Духа Святаго, Амин.

Я, Аляксандеръ Геренимовичъ Чаркас, земенинъ воеводства Полоцкогго, будучый от пана Бога Всемогущого навежоный обложною хоробою, а ведаючы, ижъ кождыи чоловекъ сподевается здоровыйи хоробы, а хорыйи¹⁸ – смерти, и, будучы пры доброй и зуполной памяти, хотечы сумънене вцеле заховати, же бы на потомъ ростырку жадного межы позосталыми не было, впередъ душу мою полецаю Господу Богу Всемогущому, в Троицы Светои Едыному и Насвеншой Панне Матце Божои, а потомъ маетность мою лежачують, [ру]хомое¹⁹ жадное мое пры мне на сесъ часъ не было, тогды маетность мою лежачую – *четвертую част* названого Прыпеша, у воеводстве Полоцкомъ лежачую, – записую и легкую тымъ *тестаментом* брати

¹⁴ У лісце прабіта дзірка, страчаныя літары даюцца па сэнсу.

¹⁵ Напісана почыркам III.

¹⁶ Напісана почыркам IV іншымі чарніламі.

¹⁷ Упісана над радком.

¹⁸ Упісана над радком.

¹⁹ У лісце прабіта дзірка, страчаныя літары даюцца па сэнсу.

двум моим рожоньм: пану Яну и пану Юрию Геронимовичом Черкасом, которые мают тело мое грышньное поцстиве водлуг звычайю шляхецкого поховат.

Однак таким *//[а. 481 адв.]* способом, ижъ подчас небеспеченст[в]а²⁰ в году прошълем, тысеца шестсот пяддесят четвертом, кгдам самъ одъехал на службу, а его м(и)л(о)сть панъ Крыштофъ Пчыцькийи, тест мои, без ведомости моеи, взявши зъ збегув малжонку мою и з цоркою моею Цецьлиею, од пана Варпаховского, з Ёфлянтъ, до Вилна звезъ, о которых и до тых час ведомости не маю, где се оборочаюут.

Про то, если бы оныхъ Панъ Богъ прынес, цорку мою Цецьлиею подаю в опеку тои же брати моеи рожоню: пану Яну и пану Юрию Геронимовичом Черкасом, абы ее почстиве ховали ажъ до дорошченя лет ее. А если бы доросла лет, тогды мают их м(и)л(о)сть панове братя в станъ малженскийи ее выдат. И въ тот час с тое маетности моее, которую записую, готовыми грошми золотых шестсот, выдаючы замужъ, панове братя моя мают оддат, а маетность пры себе зоставит и часы вечньными ее ужыват, яко дедичове, абы моя маетность з дому нашог(о) черкасского нигде не отделяла и не одходила. А если бы цорки моеи не было, тогды тых грошеи шестисот золотых панове братя моя не мают никому оддават.

А малжонце моеи Гелене Пчыцькою Александровою Черкасовою записую и тым тестаментом моимъ легкую рухомост мою, которую подчас небеспеченства од Москвы, кгдамы мы уходили, спровадил в том же году тысеца шестсот пяддесят четвертом до пана тестя моего, пана Крыштофа Пчыцького, до маетности его м(и)л(о)сти Соколища, у воеводстве Полоцком лежащую. Которую рухомост, уходечы, панъ Крыштофъ Пчыцькийи, недочекавши мене, зъ собою в Литву спровадил, то есть: скрын тры, в которых готовых грошеи золотых трыста, серебра, золота, цыны, меди, справы, обликги, квиты и инного розного моего и малжонки моее сполне набытого охендства – одно з другим на золотых семсот, о которых рухомых речах сама малжонка моя *//[а. 482]* ведаст. Так же быдло розное: кони двое, коров чотыры, овец семеро, свинней десятеро – которого может быт за золотых сто.

И то все възъглядом запису моег(о), штом дал, малжонце моеи записую. А над то жаден братью мою турбоват не мают, кгда ж они обо мне печоловане и старане в хоробе моеи тяжкою мели.

И на то сес тестаментъ мои справлены заставилом с подписом руки моее и с подписами рук людеи добрых, от мене устне упрошонных, нижеи на подписе менованых, которые на прозбу мою учинили, и руки свое подписали.

Писан на Прыпешу, року тысеца шестсот пяддесят шостого, м(еся)ца июня двадцат третего дня”.

У того тестаменту печатей прыписанных пяд, а подпис рукъ подписана тыми словы: “Alexander Czerkas ręka swą; Афанасии Иванович, священник листенский; Данило Омелянович Осока, дяк листенский; Krzysztofh Stankiewicz, Matcheusz Luksza ręka swą”.

Которыи тот тестаментъ, през помененого пана Яна Черкаса перед нами, вradoм, покладаныи и до акту поданыи, ест до книг меских полоцких вписанъ. Выпис выдан.

Крыніца: // НГАБ. – Фонд 1823. – Воп. 1. – Спр. 1. – Арк. 481 – 482.

ЛІТАРАТУРА

1. Актавая кніга полацкага магістрата 1650 г.: зб. дак. / склаў і падрыхтаваў да выдання М.Ю. Гардзеў. – Мінск, 2006.
2. Гордеев, М.Ю. Новые данные к биографии Симеона Полоцкого: завещание матери просветителя / М.Ю. Гордеев // Славяноведение. – 1999. – № 2. – С. 37 – 47.
3. Гардзеў, М.Ю. Акты па аперацыях з нерухомаасцю ў полацкіх магістацкіх кнігах другой паловы XVII ст. / М.Ю. Гардзеў // Commentarii Polocenses Historici. – 2004. – Т. 1. – С. 50 – 58.
4. Гардзеў, М.Ю. Акты па праблемах самакіравання паводле полацкіх магістрацкіх кніг другой паловы XVII ст. / М.Ю. Гардзеў // Commentarii Polocenses Historici. – 2005. – Т. 2. – С. 13 – 18.
5. Гардзеў, М.Ю. Дакументы па гісторыі рамяства ў актавай кнізе полацкага магістрата за 1656 – 57 гг. / М.Ю. Гардзеў // Беларускі гістарычны агляд. 2003. – Т. 10. – Сш. 1 – 2. – С. 175 – 187.
6. Гардзеў, М.Ю. Запісы-тэстаменты полацкіх мяшчан часоў вайны 1654 – 1667 гг. як пісьмовыя гістарычныя крыніцы / М.Ю. Гардзеў // Гісторыя Беларусі: новае ў даследаванні і выкладанні: матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф., Мінск, 27 сакавіка 1999 г.: у 2 ч. – Мінск, 1999. – Ч. 2. – С. 39 – 42.
7. Гардзеў, М.Ю. Матэрыяльнае становішча сям’і Симеона Полоцкого / М.Ю. Гардзеў // Симеон Полоцкий: мировоззрение, общественно-политическая и литературная деятельность: материалы междунар. науч. конф. – Полоцк, 1999. – С. 53 – 57.

²⁰ У лісце прабіта дзірка, страчаная вынасна надрадковая літара даецца па сэнсу.

8. Гардзеў, М.Ю. Новыя звесткі да біяграфіі Сімяона Полацкага / М.Ю. Гардзеў // Кантакты і дыялогі. – 1998. – № 7 – 8. – С. 54 – 56.
9. Гардзеў, М.Ю. Новы дакумент да біяграфіі Сімяона Полацкага / М.Ю. Гардзеў // Веснік Магілёўскага дзярж. ун-та ім. А.А. Куляшова. – 1999. – № 1. – С. 60 – 67.
10. Гардзеў, М.Ю. “Под час небеспеченства од Москвы...” (актавая кніга полацкага магістрата за 1656 – 1657 гг. як крыніца па вывучэнні вайны 1654 – 1667 гг.) / М.Ю. Гардзеў // Беларускі гістарычны агляд. – 1999. – Т. 6. – Сш. 1 – 2. – С. 202 – 221.
11. Гардзеў, М.Ю. Полацкія магістрацкія кнігі другой паловы XVII ст. як гістарычная крыніца / М.Ю. Гардзеў // Гісторыя і археалогія Полацка і Полацкай зямлі: матэрыялы II міжнар. навук. канф. – Полацк, 1998. – С. 76 – 79.
12. Гардзеў, М.Ю. Сімяон Полацкі: сям’я і роднасныя сувязі / М.Ю. Гардзеў // Штогоднік Інстытута гісторыі Нац. акад. навук Беларусі. – 1999. – Мінск, 1999. – С. 40 – 47.
13. Гардзеў, М.Ю. Тэстамент маці Сімяона Полацкага / М.Ю. Гардзеў // Беларускі горад у часе і прасторы. 500 гадоў Полацкай магдэбургіі: зб. навук. прац. – Наваполацк, 2001. – С. 87 – 97.
14. Груша, А. Памяці М.Ю. Гардзева / А. Груша, В. Галубовіч // Commentarii Polocenses Historici. – 2004. – Т. 1. – С. 84.
15. Историко-юридические материалы, извлечённые из актовых книг губернии Витебской и Могилёвской, хранящихся в центральном архиве в Витебске (далее – ИЮМ). – Вып. 21. – Витебск, 1891.
16. ИЮМ. – Вып. 22. – Витебск, 1891.
17. ИЮМ. – Вып. 24. – Витебск, 1893.
18. ИЮМ. – Вып. 25. – Витебск, 1894.
19. ИЮМ. – Вып. 28. – Витебск, 1900.
20. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Фонд. 1823. – Воп. 1. – Спр. 1.
21. Сліж, Н. Шляхецкія тэстаменты 16 – 17 ст. / Н. Сліж, М. Гардзеў // Гістарычны альманах. – 2000. – Т. 3. – С. 89 – 110.
22. Сліж, Н. Лёс шляхцянак у вайне 1654 – 1667 г. / Н. Сліж // Герольд Litherland. – 2004. – № 3 – 4 (15 – 16). – С. 85 – 90.
23. Chrościcki, J. Pompa Funebris. Z dziejów kultury staropolskiej / J. Chrościcki. – Warszawa, 1974.

Паступіў 18.09.2012

**GENTRY TESTAMENTS FROM THE MAGISTRATE BOOK OF POLACAK,
1656 – 1657**

M. GARDZEEŨ, N. SLIZH

The article is devoted to two testaments written by Mikhail Skirmant and Aliaksandr Ćarkas. They were entered into the magistrate book of Polacak in 1656 – 1657. The structure and the context of the documents were analyzed. Despite other similar sources there are no arguments on the mortality of a body, trusting the soul to God, records for churches, description of funeral in details, mostly focusing on the distribution of property in these documents. The analyzed testaments are an interesting source for the genealogy of noble families of Polotsk region, inheritance in a noble family, relations in a family.